

Накашидзе І. С. Жанри східної поезії у творчості Яра Славутича. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Кримськотатарська філологія: мова та література. Тюркологія та сходознавство. 2020. Т. 31 (70), № 2. С. 40–44.

Сходознавство

УДК 821.161.2(71)-1.09

Накашидзе І.С.

доцент кафедри українознавства

Дніпровського національного університету

залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна

ЖАНРИ СХІДНОЇ ПОЕЗІЇ У ТВОРЧОСТІ ЯРА СЛАВУТИЧА

Стаття присвячена творчості відомого українського поета-емігранта з Канади Яра Славутича. Його творчість складається з 10 збірок. Тематично вони різноманітні. Яр Славутич – прихильник класичних віршованих форм. У його доробку є і пісні, і романси, і елегії, і ронделі тощо. Важко знайти "строгу" віршовану форму, у якій би митець себе не випробував. "Найулюбленишим" жанром поета є сонет. Звертається Яр Славутич і до жанрів східної поезії у збірці "Мудрощі мандрів" (1972). Серед таких віршів хокку, танка, рубаї та газелі. Ці твори написані під час мандрівок поета країнами Сходу. Як митця Яра Славутича не могла не зацікавити література країн, які він відвідав.

У хокку Яра Славутича втілено його мандрівне життя, почуття відірваності від батьківщини, біль від розуміння неспроможності повернутися до неї. У класичну японську форму вірша Яр Славутич вклав українську образність. Танка Яра Славутича належить до пейзажної лірики.

Рубаї Яра Славутича відповідають вимогам цього жанру, проте не завжди дотримана класична система римування. Тематично ці твори є пейзажними, на тлі споглядання яких у ліричного героя виникають

філософські роздуми. Тут яскраво втілюється мотив самотності, що є одним із провідних у творчості поета.

Газелі Яра Славутича написані на любовну тематику за всіма "законами" жанру. Митець зберігає традиції східних поетів зберігаються

Наслідуючи літературні джерела інших народів, Яр Славутич збагатив українську літературу жанрами східної літератури. При цьому він продемонстрував широкі можливості української мови та художньої образності. Вірші східної поезії Яра Славутича відзначаються звуковим багатством, свіжістю поетичної мови, різноманітністю ритміки, досконалістю форми.

Подальше дослідження жанрів східної поезії в українській літературі (зокрема діаспорній) залишається перспективним.

Ключові слова: *україномовна поезія Канади, класичні жанри поезії, хокку, танка, рубаї, газель.*

Постановка проблеми. Яр Славутич (1918-2011) – відомий україномовний поет з Канади. Його поетична творчість складається з 10 збірок: "Співає колос" (Авгсбург, 1945), "Гомін віків" (Авгсбург, 1945), "Правдоносці" (Мюнхен, 1948), "Спрага" (Ашафенбург, 1950), "Оаза" (Едмонтон, 1960), "Маєстат" (Едмонтон, 1962), "Завойовники прерій" (Едмонтон, 1968), "Мудрощі мандрів" (Едмонтон, 1972), "Живі смолоскипи" (Едмонтон, 1983), "Шаблі тополь" (Київ, 1992). З точки зору тематики та жанрової приналежності творів він є багатогранним автором. "Художня проза – єдиний жанр, в якому себе не пробував Яр Славутич" [3, с. 166]. Серед поетичних жанрів найбільш поширеними є класичні форми (сонети, тріолети, ронделі, елегії, пісні тощо). Звернення Яра Славутича до традиційних жанрів і форм зумовлене глибокою обізнаністю у сфері світової літератури, так і середовищем. "Канада – традиційна країна. Канадська Україна – винятково традиційне середовище" [14, с. 124].

Жанрова система лірики Яра Славутича формувалась у постійній динамічній еволюції митця, у зв'язку із його життєвими обставинами та місцем перебування. "Події ХХ ст. важко перекочувалися через поетову долю і перепліталися в його серці словами правди" [7, с. 129]. "Улюбленим" жанром Яра Славутича є сонет. Проте він звертався і до класичних жанрів східної поезії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До творчості Яра Славутича звертались багато науковців. Серед них В. Державин, Я. Розумний, Н. Никулина, В. Просалова, Л. Куценко, А. Корінь, П. Сорока, Г. Гордасевич, Л. Селіверстова, Л. Скорина, І. Накашидзе. Дослідники дедалі глибше осмислюють літературну та культурно-освітню діяльність Яра Славутича. Зокрема у монографії Я. Розумного "Батьківщина в поезії Яра Славутича" (2009) [12] простежується еволюція образу Батьківщини (України) у поезії Яра Славутича у різних часових вимірах. П. Сорока у книзі "Поетичний світ Яра Славутича" (1995) [15] висвітлює життєвий і творчий шлях поета, розглядає тематику та жанри його поезії. В. Просалова досліджує сонети поета [10; 11]. Жанрову своєрідність творчості Яра Славутича розглядає І. Накашидзе у низці публікацій [5; 6; 7]. Проте детального аналізу жанрів східної поезії у творчості поета на сьогодні немає, що робить це дослідження актуальним.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження класичних жанрів східної поезії у творчості Яра Славутича. Для досягнення поставленої цілі необхідно розглянути жанрові особливості східної поезії та продемонструвати її втілення у творчості українського поета-емігранта

Виклад основного матеріалу. Японська класична поезія відзначається не лише сталістю та мініатюрністю своїх строфічних форм, глибоким ліризмом і стилістичною вишуканістю мови, але й незвичним для багатьох народів світу надзвичайно дбайливим ставленням японців до своєї поетичної спадщини в цілому. На це вказує хоча б такий факт, що серед десятків поетичних антологій, складених у часи середньовіччя, антологія "Ман-йо-сю"

(VIII ст.) "містила 4516 віршів, написаних 561 поетом, серед яких, до речі, було 70 жінок" [1, с. 5]. Японська лірика здобула світову славу в першу чергу завдяки жанрам танка та хокку (хайку). Слід зауважити, що строфічна структура цих жанрів сформувалась після VIII ст. Вони плекалися протягом тисячоліть.

Японській поезії відомі жанри тьока ("довга пісня"), буссоку-секі-май (ліричний вірш релігійної тематики) і се-дока (ліричний вірш із шести рядків), які почали відмирати ще в IX-X ст., поступившись строфічній формі та жанру танка. Танка – п'ятирядковий вірш (у традиційному японському письмі – п'ятистовпчиковий), у якому перший та третій рядки складаються з п'яти складів, а інші з семи:

Якщо я так люблю
Вишневий цвіт,
Чому ж тоді,
Скажи мені, кохана,
Тебе раніше я не покохав! [1, с. 71].

У XIII-XVI ст. популярності набув жанр ренга (досл.: "нанизані/зчеплені пісні/вірші, строфи") – "оригінальна колективна поема, яка складалась кількома поетами і налічувала: 2, 5, 10, 12, 16, 30, 36, 50, 100, а то й більше віршів-танка" [1, с. 31]. Загальна кількість віршів і головна їх тематика узгоджувалась ще до написання, а ліричний сюжет розвивався спонтанно й несподівано для самих авторів. Перша частина вірша з трьох рядків: 5-7-5 складів називалася "хокку" ("початкова строфа"), друга – з двох рядків: 7-7 складів – "агеку" ("кінцева строфа"). Об'єднання частин окремих віршів у єдиний поетичний твір здійснювався шляхом протиставлення, аналогії або асоціації. При дворі імператора, у храмах під час релігійних свят відбувалися поетичні конкурси зі складання ренга. Ставши своєрідним перехідним містком між жанрами танка та хайку, цей поетичний жанр поступово відмер. Хокку, або хайку, – ліричний тривірш, який складається з 17 складів. "Вірші японської класичної лірики навіть у перекладах радують тонким ліризмом та

вишуканістю форми" [9, с. 125], – зауважує М. Палкін. Визначним новатором, модернізатором традиційної японської поезії вважається японський поет Ісікава Такубоку (1885-1912).

У поезії Яра Славутича є мініцикл під назвою "Узором гайку", що складається з шести віршів хокку. Всі вони написані під час перебування поета в Японії в 1968 р. Як митця, Яра Славутича не могла не зацікавити література країни, яку він відвідав. Таке зацікавлення можна пояснити не тільки дорученням автора до країни цього незвичайного жанру, в його основі – "прояв загального устремління до виходу за межі традиційної української пейзажної лірики в простори незвичайні, віртуальні, екзотичні" [2, с. 508]. Хокку українського поета з Канади присвячені трагічній долі самого автора. У них втілено його мандрівне життя, почуття його відірваності від батьківщини, біль від розуміння неспроможності повернутися до неї. У класичну японську форму вірша Яр Славутич вклав українську образність. Цикл "Узором гайку" насичений архетипами українського народу: полин, ворон, журавель, сосна. Наприклад:

Стертий ступнею,
Посохлий п'янить полин –
Доля поета [13, с. 242].

Або:

У дальній вирій
Журавлі полетіли.
Вернусь, як вони? [13, 242].

Яр Славутич вдається до паралелізму між явищами світу природи та власним життям. Поет дотримується естетичних принципів "сабі" ("печаль самотності") та "карумі" ("спонтанність, первинність почуття"), які лежать в основі поезики хокку:

Дьжо в'юнко пройшла.
Заздрісно зашарілась
Венера в небі [13, с. 242].

Орієнтовано на японську поезію і мініцикл Яра Славутича з трьох віршів "Узором танка". Танка – "п'ятивірш, що складається із чергування п'яти- та семискладових рядків" [4, с. 658]. У японській поезії жанр танка виник у VIII ст., досяг розквіту в IX-X ст., ставши класичною строфічною формою. Свої можливості цей жанр розкрив у творчості "шести безсмертних" лірників: Наріхірі, Коматі, Гендзьо, Ясухаде, Кісена та Куронусі. Танка Яра Славутича належить до пейзажної лірики. Тема цих поезій – мальовничі краєвиди міста Кіото:

Рине ріка вниз.
Пагода прагне в небо.
Довкола світу
Верстаючи довгу путь,
Я полюбив Кіото [13, с. 243].

Простір Кіото настільки вразив поета, що він порівнює його з херсонськими степами, серед яких він народився:

Обабіч доріг
Навстріч – херсонські степи!
Тільки написи інші [75, с. 243].

П. Сорока зазначає, що пейзаж в японських віршах Яра Славутича подається не лише з метою помилуватися ним, він "внутрішнє самовираження людини" [15, с. 127].

Таким чином, Яр Славутич розширює межі краєвидів української пейзажної лірики, включаючи в неї екзотичні ландшафти. "Принцип побудови пейзажу і відповідного ліричного настрою полягав у вмінні дуже лаконічно, небагатьма засобами сказати дуже багато, в малому побачити велике" [2, с. 512]. Східні жанри в Яра Славутича не вичерпуються японськими хокку та танка. Зустрічаються в його поезії зразки арабо-персидської та тюркської поезії: рубаї та газель.

В арабо-персидській та тюркській поезії поширені чотиривірші, "як правило, філософського змісту за схемою римування: а а – а (різновид

монорими)" [4, с. 604], які отримали назву рубаї. Вірш такої форми виражає певну думку, яка підкреслюється в останньому рядку строфи. Родом рубаї з усної народної творчості персів і таджиків, де їх відповідними назвами були дубайти і таране. У писемному варіанті рубаї з'явилися в IX-X ст. Цей жанр "обезсмертив" Омар Хайам (1048-1123). Його поезія про велич духу людини, що прагне до справедливості. Основні мотиви рубаїв – філософський, любовний, релігійний. На українському літературному ґрунті жанр рубаїв опанував Д. Павличко. Його діяльність у цьому жанрі вилилась у збірку "Рубаї" (1987). Найвизначніший мотив його рубаїв – філософський: його "хвилює тема смерті й безсмертя, ненависті й любові, добра й совісності" [16, с.135]. Він розробляє в рубаях й мотиви, навіяні суто українськими реаліями.

Як і японська поезія Яра Славутича, так і рубаї та газелі написані ним під час мандрівок країнами Азії. Рубаї Яра Славутича цілком вкладаються в класичне поняття цього жанру, але не завжди дотримана класична система римування (інколи поет вдається до перехресного римування абаб). Змістовно вони охоплюють пейзажі Сеулу та Шіразу (міста, де написано твори) та роздуми, що виникли у поета під час споглядання міст:

Як солодко дурманить зарощений жасмин
Серед садів Шіразу, левадних низовин!
Моє ж самотнє серце пече пекельна згага.
Отак Фаргад метався, шукаючи Шірин [13, с. 254].

Таким чином, поєднуються мотив самотності, почуття кохання та пейзаж. У Сеулі ліричного героя не покидає відчуття туги за Україною. Навіть у корейській річці Ханган він вбачає українську:

Стоїть Сеул між гір і круч.
І чанга, й сидьжо невеселі:
Біжить, багрить корейський Збруч
По тридцять восьмій паралелі [13, с. 243].

Як відомо, Корея у 1948 р. була поділена на північну (КНДР) та південну. Майже до теперішнього часу між цими двома країнами була "залізна завіса". Кордон між ними частково проходить по 38 паралелі, яку перетинає річка Ханган, на якій стоїть столиця Південної Кореї – м. Сеул. Можна припустити, що зіставлення річок Збруч і Ганга у Яра Славутича є своєрідним нагадуванням про "залізну завісу" між СРСР та іншими країнами. Таке сприйняття посилюється паралеллю між Україною та Південною Кореєю.

Тема самотнього життя ліричного героя, відірваності від батьківщини є наскрізною у творчості Яра Славутича. Використовуючи жанр рубаї поет пророкує своє майбутнє:

У мандрах на вірний ціпок
Спираючись, я й постарію.
Світами карбуючи крок,
Свій костур проношу – як мрію! [13, с. 264].

Ці рядки були написані під впливом побаченого в Каїрському музеї: "відчитуючи напис на костурі з гробниці фараона" [13, с. 264]. Ліричний герой занурюється в роздуми про батьківщину. Ціпок – символ мандрівників, які не мають постійного місця проживання. Костур – "ціпок" людей, яким важко ходити, які фізично нездатні мандрувати. Асоціативно виникає протиставлення батьківщина – чужина. Ліричний герой може лише мріяти про рідну домівку, бо змушений жити на чужині. Він заздрить фараонові, бо той жив на батьківщині і похований там, чого з суб'єктом лірики ніколи не станеться.

Як зазначалося вище, Яр Славутич звертався і до жанру газелі. Газель – "ліричний вірш, що складається не менше як з трьох, не більше як з дванадцяти бейтів (двовіршів), пов'язаних наскрізною моноримою кожного другого рядка" [4, с. 145]. Тобто схема римування газелі така: аа ба ва га і т. д. У кінцевому бейта автор неодмінно називає своє ім'я або псевдонім, тобто вживає сфрагіду. Але деякі автори "опускають" цю вказівку. Основна тема газелі – любов, туга закоханого або філософські медитації, роздуми, втілені

через алегорії. Газель сформувалася в самостійний жанр у VII ст., виокремившись з касиди – урочистого жанру "арабської, тюркомовної та перської класичної поезії" [4, с. 329]. Невдовзі новий жанр поширився в тюркомовних літературах (Сааді, Гафіз, Рудакі та ін.), вплинув на індійську та уйгурійську. Першим в європейській літературі до цього жанру звернувся Й.-В. Гете, написавши "Західно-східний диван". Не цуралися жанру газелі й українські поети, зокрема І. Франко, В. Поліщук, Д. Павличко та інші.

Газелі Яра Славутича написані на любовну тематику. Цей жанр у його творчому доробку зустрічається лише двічі, але можна сказати, що він оволодів ним. Його газелі "осяяні світлом мудрої, ледве помітної чи прихованої іронії" [8, с. 73]. Цей прийом надає оригінальності розвитку східних мотивів у поезіях Яра Славутича на любовну тематику, при цьому традиції східних поетів зберігаються. У кінцевому бейті славутичевих газелей вживається сфрагіда – творче ім'я автора, чого вимагає обраний жанр:

Та, не спраглий пригорнути, німувавши зберігав

Неподатний Яр Славутич не покраяну любов [13, с. 253].

Дав одну мені дружину, ані шаблі, ні коня, –

І горює Яр Славутич – покарав мене Аллах! [13, с. 253]

У першій газелі поет пише про чисту любов. Мандруючи Сходом, доторкуючись до його культури, він з'ясував східну етимологію свого імені: "*Яр* – по-перському *любов*" [13, с. 253]. Вірш наповнений екзотизмами – образами-символами, притаманними східній поезії: кипарис, "перламутри зубів", "шовк повік", "самшит високий". Такі екзотизми органічно поєднуються з образністю, притаманною українській літературі:

"О Лейлі трояндощока! Перламутрами зубів,

наче місяць ізвисока, осліпляєш очі знов.

Волоока, в шаль повита, погамуй свій буйний жар,

Що – як сонце в повні літа – спопелити все готов" [13, с. 253].

У другій газелі поєднуються теми кохання, мусульманського звичаю, що дозволяє полігамію – одруження з декількома жінками одночасно. Яр Славутич використовує символічне число три:

Три дружини дозволяє правовірному Аллах,

Щоб його не подолали ні журба, на зло, ні страх [13, с. 253].

Вірш сповнений настроями журби та іронії, єдність яких виразно проявляється в рядках:

Тільки я один у Бога, безталанний сибарит,

Жаль безмежний виливаю – несприятливий Аллах!

Дав одну мені дружину, ані шаблі, ні коня, –

І горює Яр Славутич – покарав мене Аллах! [13, с. 253]

Асоціативно протиставляються дві великі світові релігії – християнство та мусульманство. У площині цього протиставлення постає філософський мотив. Необхідно зазначити, що у цій газелі не просто римуються кожен два рядки, а повторюється одне і те ж слово: "Аллах".

Висновки. Таким чином, Яр Славутич під час своїх мандрівок країнами Азії у 1968-1969 рр. випробував себе як поет у жанрах східної поезії, зокрема танка, хокку, рубаї, газелі. Він показав себе потенційним майстром цих жанрів, які за своєю кількістю займають незначне місце у творчому доробку поета. Поезії східних жанрів Яр Славутич включив до збірки "Мудрощі мандрів", яка вийшла у світ в Едмонтоні в 1972 р. Наслідуючи літературні джерела інших народів, поет якісно збагатив українську літературу жанрами східної літератури, продемонструвавши при цьому широкі можливості української мови. Вірші Яра Славутича відзначаються звуковим багатством, свіжістю поетичної мови, різноманітністю ритміки, досконалістю форми. Перспективним напрямом подальшого дослідження є аналіз жанрів східної поезії поета в контексті розвитку цих жанрів в українській літературі.

Список літератури:

1. Антологія японської класичної поезії. Танка. Ренга (VIII-XVст.). Київ: Факт, 2004. 912 с.
2. Гончаров Р. Є. Складники поетики простору в ліриці Михайля Семенка: традиційна китайська та японська поетика танка й хоку. *Таїни художнього тексту: Збірник наукових праць*. Дніпропетровськ: Пороги, 2007. С. 507-514.
3. Гордасевич Г. Син херсонських степів з... Едмонта. *Березіль*. 2000. № 11-12. С. 162-175.
4. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Терешка. Київ: ВЦ "Академія", 2007. 753 с.
5. Накашидзе І.С. Античні жанри лірики Яра Славутича. *Наукові праці: Науково-методичний журнал. Філологія. Літературознавство*. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. Т. 141. Вип. 128. С.67-70.
6. Накашидзе І. Жанр пісні у творчості Яра Славутича. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: видавничий дім "Гельветика", 2020. Вип. 27. Том 3. С.90-95.
7. Накашидзе І. С. Жанр сонета у творчості Яра Славутича. *Інноваційні технології в розвитку наукової думки сьогодення: теоретико-практичний аналіз та науково-аналітичні коментарі: монографія*. Кіровоград, КП "Поліграфія", 2015. С. 129-160.
8. Никулина Н. Любосна поезія в творчості Яра Славутича. *Січеславський збірник: До 80-річчя Яра Славутича*. Дніпропетровськ: Січ, 1998. С. 65-75.
9. Палкин М. А. Лирика как искусство стихотворного слова. Минск: Вышэйшая школа, 1986. 272 с.
10. Просалова В. "Виваженим словом": Сонети Яра Славутича. *Січеславський збірник: До 80-річчя Яра Славутича*. Дніпропетровськ: Січ, 1998. С. 84-93.

11. Просалова В. Сонети Яра Славутича. *Творчість Яра Славутича*: Кн. II. Київ: Дніпро; Едмонтон: Славута, 1997. С. 121-124.
12. Розумний Я. Батьківщина в поезії Яра Славутича. Київ: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2009. 179 с.
13. Славутич Яр. Твори. У 5 т. Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. Т. 1: Поезії (1937-1997). 470 с.
14. Славутич Яр. Твори. У 5 т. Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. Т. 4: Українська література й мова на Заході. 484 с.
15. Сорока П. Поетичний світ Яра Славутича. Тернопіль: Джура, 2001. 308 с.
16. Стадник О. "В Хайяма взяв я форму..." Рубаї Дмитра Павличка. *Дзвін*. 2003. № 9. С. 134-144.

Nakashydzе I.S. GENRES OF EAST IN YAR SLAVUTYCH'S POETRY

The article is devoted to the creative work of the famous Ukrainian poet-emigrant in Canada Yar Slavutych. His work consists of 10 collections. They are thematically diverse. Yar Slavutych is a supporter of classical poetic forms. Among his works there are songs, romances, elegies, rondels, etc. It is difficult to find a "strict" poetic form in which the artist would not test himself. The poet's "favorite" genre is the sonnet. Yar Slavutych also addresses the genres of eastern poetry in the collection "The Wisdom of Travel" (1972). Such poems include hokku, tanka, rubai and gazelle. These works were written during the poet's travels in the East. As an artist, Yar Slavutych could not help being interested in the literature of the countries he visited.

Yar Slavutych's hokku embodies his wandering life, the feeling of isolation from the homeland, the pain of understanding the inability to return to it. Yar Slavutych invested Ukrainian imagery in the classical Japanese form of the poem. His tanka belongs to landscape lyrics.

Yar Slavutych's rubai meet the requirements of this genre, but the classical rhyming system is not always observed. Thematically, these works are landscape, against the background of contemplation of which the lyrical hero has philosophical reflections. Here the motif of loneliness is vividly embodied, which is one of the leading in the poet's work.

Yar Slavutych's gazelles are written on a love theme according to all the "laws" of the genre. The artist preserves the traditions of oriental poets are preserved

Following the literary sources of other nations, Yar Slavutych enriched Ukrainian literature with genres of eastern literature. At the same time, he demonstrated the wide possibilities of the Ukrainian language and artistic imagery. Poems of oriental poetry by Yar Slavutych are marked by sound richness, freshness of poetic language, variety of rhythmic, perfection of form.

Further study of genres of oriental poetry in Ukrainian literature (including diaspora) remains promising.

Keywords: *Ukrainian-Canadian poetry, classical genres of poetry, hokku, tanka, rubai, gazelle.*